

บทที่ 5

สถานการณ์และศักยภาพของการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร

การศึกษาสถานการณ์และศักยภาพของการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรล้านนา กรณีของการใช้สินค้าเพื่อรักษาสุขภาพ การศึกษาครั้งนี้ได้รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ใช้ซึ่งแบ่งเป็น 4 กลุ่ม กลุ่มผู้ใช้สมุนไพรในการให้บริการรักษาและดูแลสุขภาพ ประกอบด้วย กลุ่มเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลที่เกี่ยวข้องกับการส่งจ่ายยาสมุนไพร กลุ่มหมอพื้นบ้าน และกลุ่มผู้ใช้สมุนไพรในสถานบริการในลักษณะธุรกิจสุขภาพ ประกอบด้วย ธุรกิจสปา และสถานประกอบการนวดเพื่อสุขภาพและกลุ่มผู้ค้า ส่งออก และนำเข้าสมุนไพรในจังหวัดเชียงใหม่ คือ

- 5.1 กลุ่มเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล
- 5.2 กลุ่มหมอพื้นบ้าน
- 5.3 กลุ่มธุรกิจสปาและสถานประกอบการนวด
- 5.4 กลุ่มผู้ค้า ส่งออก และนำเข้าสมุนไพรในจังหวัดเชียงใหม่

5.1 กลุ่มผู้ใช้สมุนไพรในการให้บริการรักษาและดูแลสุขภาพ

จากการสัมภาษณ์ผู้ใช้สมุนไพรในการให้บริการรักษาและดูแลสุขภาพด้วยผลิตภัณฑ์สมุนไพรได้แก่ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจ่ายยาสมุนไพร จำนวน 4 คน จากโรงพยาบาลชุมชน 4 แห่ง ซึ่งผู้ให้บริการ เพศชาย 1 คน และเพศหญิง 3 คน อายุของเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 31-40 ปี ระดับการศึกษาของเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล คือ ระดับ ปวช./ปวส.จนถึงระดับปริญญาตรีและสูงกว่า

สำหรับแหล่งความรู้เกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร ของเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล พบว่า เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลทุกคน รับทราบหรือมีแหล่งความรู้จากสื่อเอกสารวิชาการ รองลงมา คือ ได้รับความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร จากหมอพื้นบ้าน ครู และจากสื่อวิทยุ โทรทัศน์ และยังได้รับความรู้จากเพื่อนบ้าน และพระสงฆ์ ตามลำดับ

สรุปสมุนไพรที่ต้องการในการผลิตผลิตภัณฑ์ของโรงพยาบาลที่ผลิตยาทั้งสิ้นแห่งได้แก่ ฟ้าทะลายโจร ขมิ้นชัน อบเชย เสลดพังพอน ชุมเห็ดเทศ หญ้าหนวดแมว ไพล ตะไคร้ บอระเพ็ด ใบ

ส้มป่อย ฝักส้มป่อย เพชรสังฆาต หัวเอ็นฮีด ใบมะกรูด ใบมะขาม มะระจีนก ดอกคำฝอย กระชาย ดอกอัญชัน มะแว้ง มะคำดีควาย ผลมะกรูด ใบหมี ใบหม่อน ใบหนาด ใบเปล้า ว่านน้ำ พลับพลึง ผางเสน หัวดอกขาว สมุนไพรที่ซื้อ มากที่สุดในโรงพยาบาลแห่งหนึ่งได้แก่ ไพล ปี 2546 รับซื้อ ไพล 104 กก. ขมิ้น 51 กก. ใบเปล้า 48.5 กก. ตัวอย่าง โรงพยาบาลชุมชนหนึ่งในสี่แห่งที่ให้บริการ ยาจากสมุนไพร ต้องการวัตถุดิบในปี 2545-2546 ดังนี้

ตาราง 5.1 การสั่งซื้อพืชสมุนไพรของโรงพยาบาลชุมชนแห่งหนึ่งในปี พ.ศ. 2545-46

ลำดับ ที่	ชนิด สมุนไพร	ปี พ.ศ	ลักษณะ สมุนไพรที่ รับซื้อ	แหล่งที่รับซื้อ/ แหล่งปลูก	ปริมาณ ที่รับซื้อ กก./ปี	ราคา ที่ รับซื้อ (บาท)	รวมมูลค่าที่ ซื้อ(บาท)
1	บอระเพ็ด	2545	เถาสด	ชาวบ้านในอำเภอ	12	15	180
		2546	เถาสด	ชาวบ้านในอำเภอ	10	15	150=330
2	ใบส้มป่อย	2545	ใบสด	ชาวบ้านในอำเภอ	26.5	15	397.5
		2546	ใบแห้ง	ชาวบ้านในอำเภอ	0.5	20	10
		2546	ใบสด	ชาวบ้านในอำเภอ	8.8	15	132=539.5
3	ฟ้าทะลาย โจร	2545	ใบสด	ชาวบ้านในอำเภอ	7	10	70
		2546	-				
4	ตะไคร้	2545	หัวสด	ชาวบ้านในอำเภอ	26	10	260
		2546	หัวสด	ชาวบ้านในอำเภอ	5	10	50=310
5	ใบมะขาม	2545	สด	ชาวบ้านในอำเภอ	11.5	15	172.5
		2546	สด	ชาวบ้านในอำเภอ	7	15	105=177.5
6	ไพล	2545	สด	ชาวบ้านในอำเภอ	67	8	536
		2546	สด	ชาวบ้านในอำเภอ	104.3	8	834.4=1,370
7	ขมิ้นชัน	2545	สด	ชาวบ้านในอำเภอ	113.5	8	908
		2546	สด	ชาวบ้านในอำเภอ	51	8	408=1,316
8	ฝักมะขาม	2545	สด	ชาวบ้านในอำเภอ	12	25	300
		2546	มะขามเปียก	ชาวบ้านในอำเภอ	2	25	50=350
			เอามาต้้อออก				
9	หัวเอ็นฮีด	2545	สด	ชาวบ้านในอำเภอ	18.2	20	364
		2546	สด	ชาวบ้านในอำเภอ	4	20	80=444
10	ผลมะกรูด	2545	สด	ชาวบ้านในอำเภอ	54	10	540
		2546	สด	ชาวบ้านในอำเภอ	4.2	10	42=582

ตาราง 5.1 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชนิด สมุนไพร	ปี พ.ศ	ลักษณะ สมุนไพรที่ รับซื้อ	แหล่งที่รับซื้อ/ แหล่งปลูก	ปริมาณ ที่รับซื้อ กก./ปี	ราคา ที่รับซื้อ (บาท)	รวมมูลค่าที่ ซื้อ(บาท)
11	ดอกคำฝอย	2545	แห้ง	บอมเบย์	2	220	440
		2546	-	-	2	220	
12	หญ้า หนวดแมว	2545	ลำต้นและใบ	บอมเบย์	1	100	100
		2546	แห้ง	-			
15	ว่านน้ำ	2545	ต้นสด	ชาวบ้านในอำเภอ	11.5	10	115
		2546	-	-			
16	พลับพลึง	2545	ใบสด	ชาวบ้านในอำเภอ	1	5	5
		2546	-	-	-		
17	เพ็ชรสังฆาต	2545	-	-	1	300	300
		2546	เถาแห้ง	ชาวบ้านในอำเภอ			

พบว่ามูลค่าการซื้อวัตถุดิบในปี พ.ศ 2545-2546 เป็นเงิน 7,399 บาท หรือเฉลี่ยเป็น 3,699.5 บาทต่อปี พบว่ามูลค่าซื้อวัตถุดิบตามความต้องการใช้มากที่สุดคือ ไพลสดเฉลี่ย 85.6 กิโลกรัมต่อปี คิดเป็น 685 บาทต่อปี ขมิ้นชันสดเฉลี่ย 82.3 กิโลกรัมต่อปี คิดเป็น 658 บาทต่อปี สำหรับวัตถุดิบชนิดแห้งที่มีราคาต่อกิโลกรัมสูงสุดคือ เพ็ชรสังฆาตราคา 300 บาท รองลงไปที่คือ ดอกคำฝอย 220 บาท และหญ้าหนวดแมว 100 บาท วัตถุดิบสดที่มีราคาต่อกิโลกรัมสูงสุดคือ มะขามเปียก ราคา 25 บาท ใบมะกรูดสด หญ้าเอ็นยืด ราคา 20 บาท ใบส้มป่อย ใบมะขามและ บอระเพ็ด 15 บาท

นอกจากนี้พบว่า รายการสมุนไพรที่ต้องการสั่งซื้อของโรงพยาบาลแห่งเดียวมีจำนวนทั้งสิ้น 26 รายการ แต่ไม่ได้มีการสั่งซื้อทุกรายการ จะซื้อเฉพาะที่ต้องการโดยในระยะสองปี มีเพียง 17 รายการ อาจเนื่องจากมีสินค้าสั่งเก็บไว้ในปีก่อน หรือมีปริมาณการใช้ต่ำ และมีการปลูกใช้เองบ้าง

สำหรับตลอดปี 2547 พบว่าโรงพยาบาลทุกแห่ง มีการใช้ยาแคปซูลเดี่ยวบริการมากที่สุด ได้แก่ขมิ้นชัน เพชรสังฆาต ฟ้าทะลายโจร และมะระขี้นกแคปซูล โดยใช้ขมิ้นชัน คิดเป็นจำนวน 34,776 เม็ด คิดเป็นน้ำหนักแห้ง 8,6940 กิโลกรัม เพ็ชรสังฆาต 20,828 เม็ด คิดเป็น 5,207 กิโลกรัม ฟ้าทะลายโจร 12,206 เม็ด คิดเป็น 3,051.5 กิโลกรัม มะระขี้นก 10,277 เม็ด คิดเป็น 2,569.25 กิโลกรัม ดังนั้นการใช้สมุนไพรมีแนวโน้มการขยายตัวมากขึ้น สมุนไพรดังกล่าวน่าจะเป็นสมุนไพรที่มีความต้องการมากที่สุดในโรงพยาบาล

5.2 กลุ่มหมอพั้นบ้าน

จากการสัมภาษณ์หมอพั้นบ้านที่บริการรักษาสุขภาพให้ประชาชนกรณีเฉพาะที่มีผลิตภัณฑ์จำหน่ายในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จอมทอง หางดง สันกำแพง ดอยสะเก็ด และเชิงดาว จำนวน 22 คน ส่วนกลุ่มหมอเมือง อายุส่วนใหญ่ คือ มากกว่า 50 ปี และมีอายุสูงสุดถึง 81 ปี แต่ระดับการศึกษาของกลุ่มหมอเมือง ส่วนใหญ่ จบการศึกษาระดับประถมศึกษา และมีจำนวน 1 คน ที่ไม่ได้เรียนหนังสือ ด้านประสบการณ์เกี่ยวกับการผลิตผลิตภัณฑ์สุขภาพและยาสมุนไพร หมอเมืองส่วนใหญ่ มีประสบการณ์ด้านสมุนไพรน้อยกว่า 30 ปี ร้อยละ 30.8 คือ หมอพั้นบ้านที่มีประสบการณ์ด้านสมุนไพร ระหว่าง 31- 50 ปี และอีกร้อยละ 7.7 คือ หมอพั้นบ้านที่มีประสบการณ์ด้านสมุนไพร มากกว่า 50 ปี

กลุ่มหมอพั้นบ้าน ส่วนใหญ่ได้รับความรู้เกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร จากหมอยาพื้นบ้านรุ่นก่อน ในลักษณะการสืบทอดองค์ความรู้ รองลงมา คือ ได้รับความรู้จากคนในครอบครัว และ/หรือ เครือญาติ และได้รับความรู้จากหนังสือและเอกสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เอกสารที่เกี่ยวข้องกับตำรายา เช่น พับสา ไบธาน รองลงมาคือ ได้รับความรู้จากพระสงฆ์ ครู เจ้าหน้าที่โรงพยาบาล และ/หรือ เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย เพื่อนบ้าน โทรทัศน์ วิทยุ ตามลำดับ

กลุ่มหมอพั้นบ้าน มีการจำหน่ายยาสมุนไพร ได้แก่ม้ามัด ยากาก สำหรับนำไปต้ม พบว่ากลุ่มหมอพั้นบ้านจะเป็นผู้จักด้วยและเสาะหาด้วยยาสมุนไพรด้วยตนเอง โดยส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดจะต้องการสมุนไพรจากป่ามากที่สุด แต่เนื่องจากการเข้าไปเก็บจากป่าเริ่มทำได้ลำบาก เพราะป่าเริ่มถูกทำลายและต้องหาไกลมากขึ้น พบว่าหมอพั้นบ้านเกือบทั้งหมดจะนำสมุนไพรมาปลูกสมุนไพร ตามความต้องการเพื่อใช้เอง รองลงมา คือ ซื้อวัตถุดิบสมุนไพรแล้วนำมาผลิตเอง และมีการเข้าไปหาหรือซื้อสมุนไพรจากชาวบ้านที่หาจากป่าหรือแหล่งธรรมชาติ

ตาราง 5.2 ความต้องการวัตถุดิบเพื่อผลิต ผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพรของหมอพั้นบ้าน 23 คน

ผลิตภัณฑ์ได้มาด้วยวิธีใด	ผู้เลือก*	จำนวนทั้งสิ้น	ร้อยละ
▪ ซื้อวัตถุดิบ	19	23	82.6
▪ ปลูกสมุนไพรเอง	21	23	91.3
▪ หาหรือซื้อจากชาวบ้านที่หาจากป่า	17	21	80.9

* เลือกตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

สมุนไพรที่หมอพั้นบ้านต้องการใช้ในยาสมุนไพร มีความหลากหลายแล้วแต่สูตรหรือตำรับยาของหมอเมืองแต่ละคน จากการศึกษารั้งนี้ สามารถรวบรวมตัวอย่างสมุนไพรที่หมอ

พื้นที่บ้านในแต่ละอำเภอต้องการเป็นวัตถุดิบสำคัญในยาสมุนไพร ดังรายละเอียดตัวอย่างของสมุนไพร ในตารางที่ 5.3 เฉพาะรายการที่ขายดี และสามารถบอกด้วยที่ขาดไม่ได้ในตำรับ

ตาราง 5.3 ตัวอย่างของสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านต้องการสำหรับในตำรับยาสมุนไพร 6 อำเภอ

หมอพื้นบ้านในอำเภอ	สมุนไพรที่หมอเมื่อนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในผลิต	สมุนไพรสารานุกรมมาตรฐาน/สมุนไพรล้านนา
แม่แจ่ม	ขมิ้น ทุเรียนดำ ทุเรียนขาว ผ่าง แห้ม คู่เครือ เอ็นยัด แอพันซัง จะคำนแดง ปลาไหลเผือก อ้อสพายควาย เก็ดมะปรง กวักฮีแจ้ (สาวน้อยตกเตียง) เบ้าเลือด มะ โห้ โคน จู๋จาลิง หญ้าหนวดแมว ฟ้าทะลายโจร หญ้าเส้น มีน ไม้กอก ไม้หวัด ว่านชั้กมดลูก เบ้าน้อย เบ้าหลวง ชะเอม	9/16 รวม 25 ชนิด
จอมทอง	ต้นคั้น ต้นขอ ไม้แพ่ง แหนคั้น แหนเครือ โค้ไม่รู้ล้ม กำลั้งเสือโคร่ง ปีนนกลี รางจืด ไม้คั้นเป็ด เลือดไฉ่ อ้อสพายควาย กวาวเลือด ไม้ ผ่าง ก้องแถบแดง มูกนึ่ง มะเคี้ยวหิน มะเฟือง ไพล ขมิ้น หญ้าถอดปล้อง ป่านเดือน ไม้ยาบ คำปอง หญ้าหนวดแมว	3/22 รวม 25 ชนิด
หางดง	ไพล ว่านน้ำ มะกรูด เบ้าหลวง ผีเสื้อน้อย ขมิ้น บาดันขอ หนามเหยี่ยว เก็ดเก๊า ชีเหล็ก ขอระเพ็ด กระเทียม เบ้าเลือด รางจืด ฟ้าทะลายโจร ทุเรียนดำ คีปลี พริกน้อย กวาวเครือ ชิง สลอด สปีนกัน ผ่างเสน(ผ่างแดง) อ้อสพายควาย จู๋จาลิง เนระพูสี มะเขือแจ้ดิน เบ้าน้อย เทียนทั้ง 5 เกสรทั้ง 5 กำแพง 7 ชั้น พิมเสน การบูร	12/19 รวม 31 ชนิด
สันกำแพง	ฟ้าทะลายโจร เพชรสังฆาต ขอระเพ็ด ขมิ้นชัน รางจืด ดอกคำฝอย มะขามป้อม แก่นฝาง อ้อสพายควาย เจตมูลเพลิงแดง เครือแจ้เครือ ชิง แกง โค้ไม่รู้ล้ม หญ้าหนวดแมว ไพล ผักคืด ผักเชียงดา สมอไทย	9/9 รวม 18 ชนิด
ดอยสะเก็ด	ผีเสื้อหลวง ไม้คั้นเป็ด เบ้าน้อย เบ้าหลวง ตะไคร้ ทุเรียนดำ มะกรูด ขมิ้น ผลกระชัน (บ่าจ้ออัน) ม้ากระทืบโรง ดอกบุญนาค กาฝากนุ่นใหญ่ (जूวดอกแดง) ดอกคีปลี รากชะพลู เกาสะค้ำน เจตมูลเพลิง ชิง ไพล กำลั้งเสือโคร่ง อ้อสพายควาย มะเขือแจ้เครือ เครือวัลย์เปรียง ชิงชี ม้าแม่กล้า	7/16 รวม 23 ชนิด
เชียงดาว	เม็ดแก่นฝาง กะทือ กระชาย ว่านไพล เบ้าน้อย สบู่เลือด หญ้าหนวดแมว จันผา จันแดง ใบมะตูม ค้างคาวดำ ขมิ้นเครือ นางไม้ชัก กาฝากมะกาด อ้อสพายควาย รากมะตุ๊ก ลมแรง กีบม้าม ขางหัวหมู จันขาว สมอ ข่า ทุเรียน	6/17 รวม 23 ชนิด
รวมทั้งสิ้น		100 ชนิด

พบว่าความต้องการใช้สมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐาน 17 ชนิด ส่วนใหญ่ต้องการสมุนไพรล้านนาซึ่งที่ใช้มากในทุกอำเภอได้แก่ อ้อสะพายควาย ไพล ผ่าง ขมิ้น หญ้าหนวดแมว บอระเพ็ด เป้าน้อย กำลั้งเสื่อโคร่ง โด่ไม่รู้ล้ม เป้าหลวงข่า ฟ้าทะลายโจร จิง เนระพูสี จันแดง เจตมูลเพลิงแดง เป้าเลือด ตีปตี สบู่เลือด โดยมีพืชที่ระบุว่าหายากหลายชนิดได้แก่อ้อสะพายควาย ผ่าง กำลั้งเสื่อโคร่ง โด่ไม่รู้ล้ม สบู่เลือด จันแดง เป้าเลือด

5.3 กลุ่มผู้ให้บริการธุรกิจสุขภาพ

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้บริการธุรกิจสุขภาพ จำนวนรวม 19 แห่ง ประกอบด้วย ประกอบธุรกิจสปา จำนวน 11 แห่ง และ สถานประกอบการนวดเพื่อสุขภาพ จำนวน 8 แห่ง ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจสุขภาพ เพศชาย ร้อยละ 26.3 เพศหญิง ร้อยละ 73.7 ผู้ให้บริการธุรกิจสุขภาพ ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 23-30 ปี (ร้อยละ 31.6) รองลงมาคือ ช่วงอายุ 51-60 ปี (ร้อยละ 26.3) ช่วงอายุ 31-40 ปี (ร้อยละ 21.1) ช่วงอายุ 41-50 ปี (ร้อยละ 15.8) และมีเพียง 1 แห่ง ที่ผู้ประกอบการมีอายุมากกว่า 60 ปี ส่วนระดับการศึกษา ผู้ให้บริการธุรกิจสปา เกือบทุกแห่งมีการศึกษาระดับ ปวช./ปวส. ไปจนถึงระดับปริญญาตรีและสูงกว่า ส่วนผู้ให้บริการนวดเพื่อสุขภาพ มีระดับการศึกษาตั้งแต่ประถมศึกษา ไปจนถึงปริญญาตรีในสัดส่วนเท่า ๆ กัน และประสบการณ์เกี่ยวกับการให้บริการสมุนไพรในธุรกิจสุขภาพ เกือบทั้งหมดหรือร้อยละ 89.5 มีประสบการณ์เกี่ยวกับการผลิตหรือให้บริการผลิตภัณฑ์สมุนไพร น้อยกว่า 10 ปี มีเพียงร้อยละ 10.5 ที่มีประสบการณ์มากกว่า 10 ปี ซึ่งเป็นธุรกิจประเภทนวดเพื่อสุขภาพ

สำหรับแหล่งความรู้เกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร ของกลุ่มผู้ให้บริการธุรกิจสุขภาพ พบว่า ผู้ให้บริการธุรกิจสปาทุกแห่ง ได้รับทราบหรือมีแหล่งความรู้เกี่ยวกับเรื่องสมุนไพรจากสื่อหนังสือ หรือเอกสารวิชาการ ซึ่งเป็นเอกสารทางวิชาการสมัยใหม่ แตกต่างจากกลุ่มผู้ให้บริการด้านการรักษาสุขภาพที่เป็นเอกสารประเภทตำรับยา แหล่งความรู้เรื่องสมุนไพรรองลงมา คือ รับทราบจากสื่อโทรทัศน์ หมอพื้นบ้าน เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลและอนามัย สื่อวิทยุ รับทราบจากคนในครอบครัว จากเพื่อนบ้าน และจากการฝึกอบรมในการประกอบธุรกิจสปา ตามลำดับ ส่วนผู้ให้บริการประเภทนวดเพื่อสุขภาพ ได้รับทราบหรือเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับสมุนไพรจากหมอยาพื้นบ้าน และ หนังสือหรือเอกสารวิชาการประเภทเดียวกับหมอพื้นบ้าน คือ เอกสารประเภทตำรับยา และเรียนรู้หรือรับทราบเรื่องสมุนไพรจากแหล่งอื่น ๆ ในสัดส่วนเท่ากัน คือ คนในครอบครัว เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลหรืออนามัย สื่อโทรทัศน์ วิทยุ จากเพื่อนบ้าน และครู

ตาราง 5.4 แหล่งความรู้เกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร จำแนกตามผู้ให้บริการธุรกิจสุขภาพ

แหล่งความรู้เกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร	สปา (n=11)*	นวด (n=8)*	รวม 19 คน	ร้อยละ
▪ หมอยาพื้นบ้าน	7	2	9	47.4
▪ หนังสือ/เอกสารวิชาการ	11	2	13	68.4
▪ คนในครอบครัว/ญาติ	4	1	5	26.3
▪ อนามัย/โรงพยาบาล	6	1	7	36.8
▪ โทรทัศน์	8	1	9	47.4
▪ วิทยุ	5	1	6	31.6
▪ เพื่อนบ้าน	4	1	5	26.3
▪ ครู	2	1	3	15.8
▪ อื่น ๆ	3	-	3	15.8

* ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่กลุ่มผู้ให้บริการด้านธุรกิจสุขภาพใช้พบว่า

- **ธุรกิจประเภทนวดเพื่อสุขภาพ** มีผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ให้บริการ คือ สมุนไพรเพื่อรักษาอาการ แก่ลมผัดเคื่อน แก่เลือด บำรุงเลือด สมุนไพรเพื่อรักษาอาการปวดเมื่อย ได้แก่ สมุนไพรที่ใช้รักษาอาการปวดหลัง ปวดเอว ปวดตามร่างกาย และผลิตภัณฑ์สมุนไพรประเภทลูกประคบ หมอนประคบที่ใช้ประกอบการนวดเพื่อสุขภาพ

- **ธุรกิจสปา** พบว่า ส่วนใหญ่จะใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อการเสริมสวยและเครื่องสำอางเพื่อสุขภาพ คือ ผงขัดและนวดหน้าและตัว และเครื่องสำอางและยาลดไขมันในเส้นเลือด และใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อรักษาอาการปวดเมื่อย ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ลูกประคบ หมอนประคบ และยาอบสมุนไพร เป็นที่น่าสังเกตว่า มีผลิตภัณฑ์ประเภทยาสมุนไพรให้บริการในธุรกิจสปาบางแห่ง เช่น ยาสมุนไพรเพื่อรักษาอาการปวดหลัง ปวดเอว ปวดตามร่างกาย ยาสมุนไพรเพื่อใช้รักษา โรคกระเพาะ ท้องอืด ขับลมในลำไส้ รักษาอาการไข้หวัด เจ็บคอ ขับเสมหะ และประคบยาบำรุงหรือยาอายุรกรรม ได้แก่ ยาธาตุ ยาบำรุงกำลัง เจริญอาหาร และยาแก้ร้อนใน ดังรายละเอียดในตารางที่

5.5

ตาราง 5.5 ผลิตภัณฑ์ที่ให้บริการ จำแนกตามประเภทผู้ให้บริการธุรกิจสุขภาพ

ผลิตภัณฑ์/ยาสมุนไพร	สปา* n=11	นวด* n=8	รวม n=19	ร้อยละ
รักษาอาการต่าง ๆ				
แก้ลมผัดเคื้อน แก้เลือด บำรุงเลือด	-	1	1	5.3
โรคกระเพาะ ท้องอืด ขับลมในลำไส้	1	-	1	5.3
ไขหัวัด เจ็บคอ ขับเสมหะ	1	-	1	5.3
ยาบำรุงอายุรกรรม				
ยาธาตุ บำรุงกำลัง เจริญอาหาร ร้อนใน	1	-	1	5.3
รักษาอาการปวดเมื่อย				
แก้ปวดหลัง ปวดเอว ปวดตามร่างกาย	1	1	2	10.5
ลูกประคบ หมอนประคบ	6	1	7	36.8
ยาอบสมุนไพร	5	-	5	26.3
เสริมสวยเครื่องสำอาง				
ผงขัด/นวด หน้า/ตัว	7	-	7	36.8
เครื่องสำอางและชาลดไขมันในเส้นเลือด	3	-	3	15.8

* ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

สำหรับการได้มาของผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ให้บริการในธุรกิจสุขภาพ พบว่า ธุรกิจประเภทนวดเพื่อสุขภาพ ได้ผลิตภัณฑ์มาจากการซื้อวัตถุดิบ และ/หรือ จากการปลูกสมุนไพร แล้วนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพร แต่ธุรกิจประเภทสปา ส่วนใหญ่จะซื้อผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปมาให้บริการ และ/หรือ ซื้อวัตถุดิบมาผลิตเอง มีเพียงส่วนหนึ่ง (2 แห่ง) ที่ปลูกสมุนไพรเพื่อนำมาใช้ผลิตผลิตภัณฑ์ให้บริการ

สรุปว่าความต้องการสมุนไพรในธุรกิจสุขภาพ ได้แก่สถานบริการนวด มักซื้อวัตถุดิบมาผลิตเอง ส่วนสปาส่วนใหญ่จะซื้อสินค้าสำเร็จรูปมาใช้เอง

5.4 กลุ่มผู้ผลิตสินค้าสำเร็จรูป หรือผลิตภัณฑ์สมุนไพร

โรงงานยาแผนโบราณ และสถานผลิตยาแผนโบราณมีจำนวน 24 แห่ง ความต้องการใช้วัตถุดิบขึ้นกับสูตรยา ซึ่งมักเป็นสูตรที่มีตัวยาหลากหลาย โดยมากได้สูตรมาจากบรรพบุรุษ หรือพระ 17 แห่ง ใน 23 แห่งที่มีการผลิต อีก 6 แห่งเป็นโรงงานใหม่ โรงงานส่วนใหญ่จะซื้อวัตถุดิบจากร้านยา แต่จะมีการบดสมุนไพรของตนเอง เนื่องจากมีปริมาณการใช้มากและการบดเองจะได้สมุนไพรที่มีคุณภาพดีกว่า และมีสูตรตำรับที่เป็นความลับ ตัวอย่างสมุนไพรที่มีการต้องการใช้โดย

ตั้งครวละเป็นตำรด สิบสี่ได้แก่ รากลาน รากตาน สมุนไพรที่ใช้รองลงไปได้แก่ มะแหน กานพลู ใบมะขามแขก หมาค คอกนุนนาค ชะเอม ไพล คีปาลี เทียนทั้ง 9 ว่านน้ำ สมอเทศ สมอไทย ไพล จึง โกฎทั้ง 9 ชะพลู อินทนิลน้ำ หญ้าหนวดแมว หนวดปลาหม้อ เตยหอม ขมิ้นชัน ว่านชักมดลูก รวงแดง หญ้าไต้ใบ กวาวเครือขาว ส้มแขก สมออัทยา มะขามป้อม พริกไทยดำ บุค ว่านหางจระเข้ ไพล ผลยอ แห้วหมู ดอกจันทร์ แก่นจันทร์ เกสรทั้ง 5 เถาวัลย์เปรียง เกสรบัว โกฎสอ โกฎหัวบัว ดอกคำฝอย ชะลูด ความต้องการวัตถุดิบส่วนใหญ่ได้จากร้านขายสมุนไพรในเมือง และกรุงเทพ

5.5 กลุ่มผู้ค้า ส่งออก และนำเข้าสมุนไพรในจังหวัดเชียงใหม่

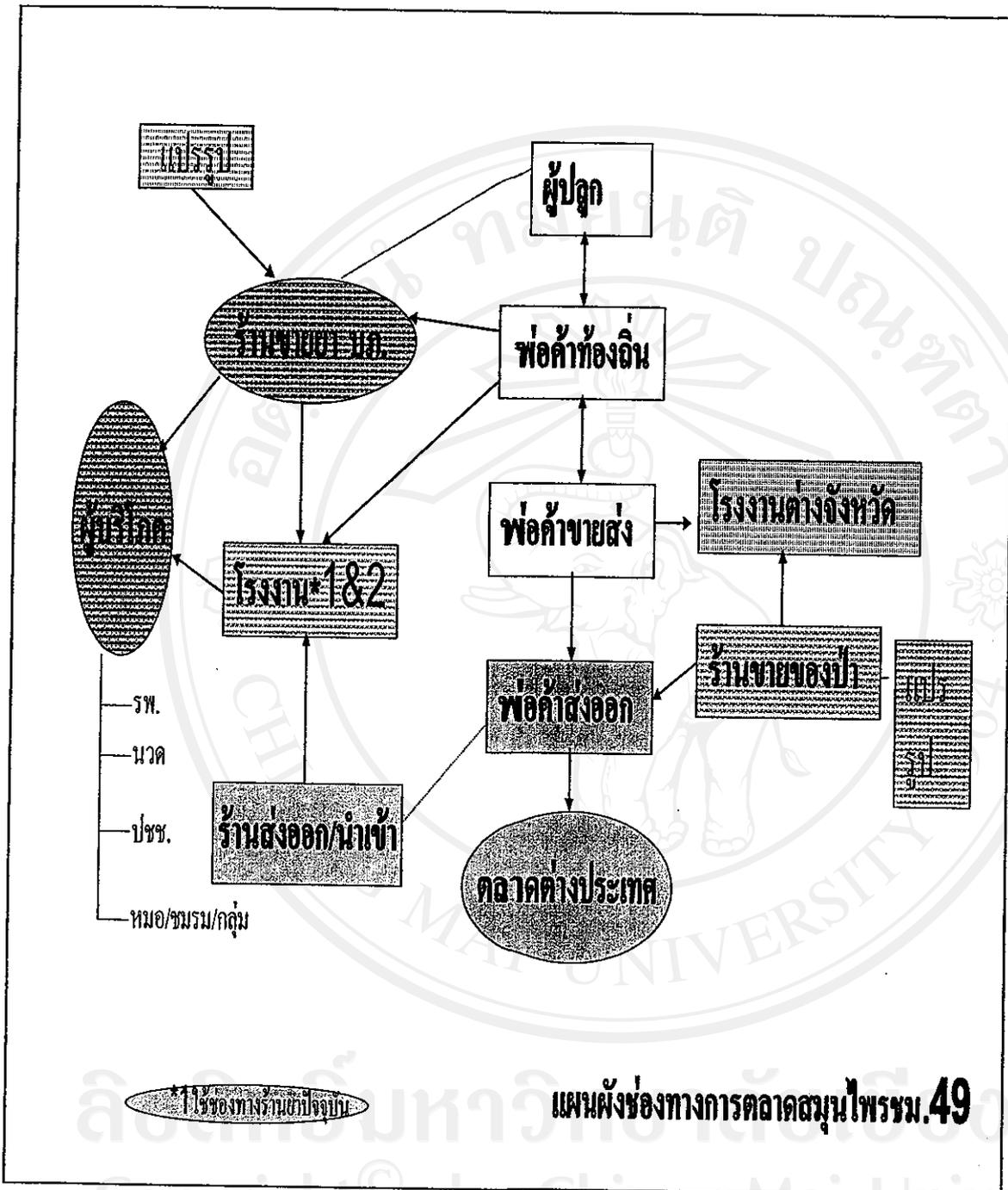
พบว่า ร้านค้าขายสมุนไพรในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีขนาดใหญ่มีลูกค้าสมรมาเสมอ มีจำนวน 3 ร้าน เป็นแหล่งกระจายสินค้าและวัตถุดิบโดยมีลักษณะดังนี้

- (1) ซื้อสินค้าที่นำเข้าจากต่างประเทศเช่นกลุ่ม เครื่องเทศ ได้แก่ลูกจันทร์ ดอกจันทร์ กานพลู
- (2) ซื้อวัตถุดิบแห่งเป็นปริมาณมากจากแหล่งในกรุงเทพมหานคร มาไว้ที่คลังสินค้าของตนเองในเมืองโดยตั้งครวละหลายๆเป็นคันรถ เพื่อให้พอใช้ ส่งโรงงานบดสมุนไพรที่รับ บดให้เมื่อต้องการ
- (3) สั่งซื้อวัตถุดิบแห่งจากป่า หรือเมื่อมีการนำมาเสนอขายก็รับซื้อไว้
- (4) สั่งซื้อวัตถุดิบสดจากชาวบ้านหรือรับซื้อเมื่อมีการนำมาเสนอขาย
- (5) เตรียมวัตถุดิบที่เป็นชิ้น หรือหั่นเป็นท่อน ชนิดเดียวหรือหลายอย่างรวมกัน บรรจุลง วางในร้าน หรือหากเป็นอย่างเดียวจะบรรจุกระสอบไว้
- (6) ผสมตัวยาตามใบสั่งหมอพื้นบ้าน ต้องทิ้งใบสั่งไว้ในตอนเช้า ตอนบ่ายจึงจะมารับของ ได้
- (7) ขายสมุนไพรที่บดเป็นผงแล้วเป็นอย่างไรไปเป็นหลายกิโลกรัม
- (8) ขายสมุนไพรที่บดรวมกันตามสูตรของทางร้าน แก่ลูกค้าที่นำไปเร่ขายในงานวัด
- (9) จะมีสูตรยาของเห็ดเพิ่มกำลัง ยารักษาเบาหวาน หรือนิว เป็นยาก็กร บรรจุโดยการรีด ปากถูกด้วยความร้อน มีกระดวยฉลาก ระบุตัวยาและวิธีใช้อยู่ภายในถุง
- (10) นอกจากจะมีการขายสินค้าประเภทสมุนไพรแห่ง ในลักษณะแห่ง เป็นผง เป็นชิ้น ยังมีการขายน้ำมันสมุนไพร และสินค้าที่เป็นสมุนไพรแปรรูปซึ่งดำเนินการเอง
- (11) สินค้าที่จำเป็นของผู้ผลิตทั้งหลายได้แก่ เมนทอด พิมเสน การบูร ไม้จันทร์ขาว ไม้ จันทร์แดง สมุนไพรกลุ่มเครื่องเทศ

(12) ร้านขายสมุนไพรมีการเคลื่อนไหวของสินค้ามากกว่าโรงงาน หรือโรงพยาบาล เพราะเป็นผู้เชื่อมต่อหลายฝ่ายดังนี้ ลูกค้าปลายทาง พ่อค้าคนกลาง ผู้เก็บสมุนไพร ผู้ปลูกสมุนไพร ผู้บดสมุนไพร

(13) ร้านค้าบางร้าน เป็นร้านค้าของป่า จะมีการรับใบสั่งหาสินค้าจากในกรุงเทพมหานคร เช่นการสั่ง ไซล จิงแห้งเพื่อส่งออก จะให้ชาวบ้านที่หาจิงให้ นำมาต้มใส่สารส้มเพื่อให้รัดตัว แล้วจึงส่งทางร้าน สำหรับของป่าอย่างอื่นจะมีกลุ่มชาวบ้านหาให้เช่นเดียวกัน

สรุปว่าในจังหวัดเชียงใหม่ มีการส่งวัตถุดิบทั้งในและนอกจังหวัด แต่ซื้อจากภายนอกมากกว่าภายใน อาจเนื่องจากสินค้าวัตถุดิบต้องการใช้มากแต่แหล่งที่จะสนับสนุนให้ครั้งละมากๆ ไม่เพียงพอเช่นการซื้อ ไซลและขมิ้นในจังหวัดทีละ 500-600 กิโลกรัม แต่ต้องรวบรวมจากจังหวัดอื่นด้วยประมาณ 7จังหวัดรวมหลายสิบตัน จึงต้องมีการสำรองไว้เพื่อจำหน่ายและผลิตจำหน่าย แต่ขณะเดียวกันมีสินค้าที่ต้องสั่งจากการนำเข้าเช่น ตะวันออกกลางได้แก่สมุนไพรเครื่องเทศ เช่นกระวาน กานพลู และสังข์พิมเสน เมณฑอลจากจีน และขณะเดียวกันก็มีการส่งสมุนไพรออกไปต่างประเทศ เช่นจิง ไซล เป็นต้น

ภาพ 5.1 แผนผังช่องทางการตลาดพริกสมุนไพรเชียงใหม่